

НАЦІЄЦЕНТРИЗМ, ЛІНГВОПАТРІОТИЗМ І ФЕМІНІЗМ ЛЕСІ УКРАЇНКИ У ВИМІРАХ СУЧАСНОЇ ПОЛІФУНКЦІЙНОЇ НАУКОВОЇ ПАРАДИГМИ

У центрі уваги творчості Лесі Українки – вербалізація україноцентризму, лінгвопатріотизму й фемінізму. Письменниця моделює образ української жінки, що яскраво виявляється в драмі «Бояриня» та епістолярії письменниці. Розглянуто опозицію “своє” – “чуже” крізь призму мовної свідомості української жінки XVII ст. – епохи руйнації української державності. Змодельовано яскравий образ берегині української лінгвокультури. Письменниця передає власну лінгвософію української мови, протиставляючи її мові російській.

Ключові слова: лінгвопатріотизм, фемінізм, мовна свідомість, “своє” – “чуже”, лінгвософія української мови.

Kosmeda T. National Centristism, Linguopatriotism and Feminism of Lesia Ukrainka in the Dimensions of the Modern Polifunctional Scientific Paradigm.

The focus of all Lesia Ukrainka's literary works is the issue of Ukrainian centrism, linguopatriotism and feminism. She stipulates a typical image of a Ukrainian woman, which is most consistently manifested in the drama «Boyarynya» and the writer's epistolary. The writer portrays a woman as a master of communication, a refined linguistic personality who has a system of communicative strategies and tactics, can influence speakers, is able to persuade, skillfully models intimate communication, actualizing national verbal forms, tries to defend her rights, does not betray her ideals and motherland. In addition, the woman according to Lesia Ukrainka is not only the guardian of the domestic (family) hearth in the narrow sense of the word, but also the guardian of the national culture, native language, as well as Lesia Ukrainka herself was.

The writer belongs to the unique Ukrainian language personalities. «Educated in the Ukrainian language» Lesia Ukrainka consciously and subconsciously uses characteristic national verbal models, formulas, creatively manipulates them, generating original verbal images and meanings, which are projected in particular on the image of the Russian (Moscow) language, nominated as a solid language, which the writer opposes to Ukrainian one. And the Ukrainian speech of the main character Oksana is congratulatory, melodic, intimate. The linguistic and cultural opposition of own – alien through the prism of the linguistic consciousness of the Ukrainian woman of the epoch, which is considered to be one of the most dramatic in the history of Ukraine – this is the XVII century, when the Ukrainian statehood was destroyed, based on the betrayal and passivity of the Ukrainian elite. Lesia Ukrainka touches the

issue of feminization, including femininity, which is also relevant in the poet's letters, and is partly discussed in the text of the article.

The writer represents the intellectualism of the Ukrainian language through the prism of her linguistic consciousness, thanks to her word formation, verbalizing her own linguoscopy of the Ukrainian language, Ukrainian woman, master of the word, Ukrainian elite linguistic personality.

Key words: *linguopatriotism, feminism, linguistic consciousness, "own" – "alien", linguoscopy of the Ukrainian language.*

Вступ

Леся Українка належить до тих українських письменників, філософів і філологів, чиї художні, публіцистичні твори, а також епістолярій є зразком вербалізації націєцентризму та лінгвопатріотизму. Крім того, вона помірковано сповідувала феміністські ідеї, вербалізувала правдивий образ жінки-українки, оспівуючи її активність, прагнення до свободи, охорони національної культури, української мови, виокремила особливості її національного характеру.

Мовну особистість Лесі Українки всебічно аналізували Г. Аркушин (2008), С. Богдан (2015), С. Єрмоленко (2020), Г. Канторчук (2001), Л. Мацько та О. Сидоренко (2020), В. Святовець (1981), Л. Томчук (2005), хоч багато аспектів дослідження текстового простору письменниці залишилися поза дослідницькою увагою, зокрема і її лінгвопатріотизм та фемінізм.

Водночас наголосимо, що в останні десятиліття збільшилася увага й до гендерної лінгвістики, явища фемінізації. «Категорія жіночності, – як наголошує М. Брус, – в процесі історичного розвитку стала відображенням національної самобутності й неповторності українського народу. Вона склалася не як окрема мовна субстанція, а в контексті загальнонаціонального мовного розвитку і під значним впливом позамовних чинників. Як одна з найбільш історично зумовлених категорій у лексиці української мови, виразила красу, силу й ментальність українського народу, уособлену в жіночих образах» (Брус, 2019: 296). Зазначене вище зумовлює потребу в продовженні наукових пошуків у відповідному аспекті й засвідчує актуальність цього дослідження.

Мета розвідки – продемонструвати специфіку вербалізації націєцентризму, лінгвопатріотизму та фемінізму в драмі Лесі Українки «Бояриня», її завдання – показати ракурси омовлення образу

української жінки крізь призму світоглядної письменницької концепції; схарактеризувати особливості вербалізації Леся Українкою опозиції “своє” – “чуже” крізь призму мовної свідомості української жінки XVII ст.; висвітлити актуалізацію в досліджуваних текстах проблеми чоловічої національної пасивності, національної зради й вияв національної туги, мовної свідомості, патріотизму, продемонстрований жінкою.

Методи дослідження

Основними дослідними методами є *метод контекстуального та дискурсивного аналізів*, що використаний для інтерпретації текстового й дискурсивного простору драми «Бояриня»; *комунікативно-прагматичний аналіз* – для співвіднесеності текстових / дискурсивних явищ; *описовий та порівняльно-зіставний* – для відповідної репрезентації матеріалу, а також метод аналізу *словникових дефініцій* (СУМ-11, СУМ-20, ЗСЗМ), метод *опозиції* – для репрезентації протиставлення категорій *свій – чужий*, психолінгвістичний *метод опитування реципієнтів та обробки їх відповідей*, методи *компонентного й концептуального аналізів* – для моделювання смислового навантаження відповідних лексем та фразеологізмів, а також *аксіологічний метод* – для актуалізації відповідних ціннісних орієнтацій, вербалізованих у досліджуваному дискурсі; *історико-культурний аналіз* використано для омовлення чинників, що характеризують статус жінки в українському й російському суспільствах епохи XVI–XVII ст.

Виклад основного матеріалу

Леся Українка, яку Іван Франко, як відомо, назвав «єдиним справжнім чоловіком в українській літературі», у драмі «Бояриня» створила образ молодої жінки-українки – стійкої прихильниці національної культури, підтвердивши думку, висловлену в середині XX ст. українським лінгвістом-емігрантом Юрієм Шевельовим (Ю. Шерехом) у статті «Über die Besonderheiten der Sprache der Frauen» (Šerech, 1952: 74–81). Зазначений дослідник доводив, що саме жінка найбільш послідовно зберігає самотутні риси національної культури, зокрема й рідної мови, оскільки вона більш пов’язана із сімейним побутом, звичаями, національними традиціями та ін. Із цією рисою Ю. Шевельов пов’язує й таке: жінка менше підлягає асиміляції в порівнянні із

чоловіками, зокрема асиміляції мовній (див. про це Космеда, Карпенко, Осіпова, Саліонович, & Халіман, 2014: 48–58).

Дещо раніше – на початку ХХ ст. – у драмі «Бояриня» (1910) українська поетеса описала цей факт у художній формі. Головна героїня драми Оксана володіє найкращими якостями простої української провінційної дівчини, вирізняється високою культурою спілкування, відповідними комунікативними якостями, що репрезентовано в тексті драми. Зокрема, Оксана вправно переводить розмову, яка її бентежить, в інше, більш комфортне для неї русло, використовуючи комунікативний прийом формулювання питання-відволікання, а також так званий прийом “переведення стрілок”, що засвідчено в ремарках письменниці, порівн.:

Перебійний (жартівливо підморгнувши). Се вже тобі не та мала Оксанка, що ти, було, їй робиш веретенця.

Оксана. Ті веретенця й досі в мене є... (Замовкає, засоромившись).

Степан (втішений). Невже?

Оксана. (перебиваючи ніякову для неї розмову. До матері). А де се, мамо, наш Іван? (жирний шрифт тут і далі авторський – Т. К.).

Відповідно вибудовуючи комунікацію, завдяки майстерності Лесі Українки, високого рівня її комунікативної компетенції, дівчина виказує свою гідність: вона інтуїтивно відчуває тональність розмови, порівн.:

Іван. Слухай-но, Оксано, ця страва вже простигла, принеси свіжішої.

Оксана (уражена його недбалим тоном). Служебка зараз приїде, то й накажи їй.

Іван. Ба, яка ти горда.

Коли її майбутній чоловік Степан намагається втримати Оксану попри її волю, вона відповідає з почуттям власної гідності й досить категорично, використовуючи для цього й відповідні невербальні засоби:

Степан (затримує її за руку). Ні, ти не підеш так...

Оксана (вражена, вириває руку). Се що за звичай? Я не холопка з вотчини твоєї!

Степан (знищений).

Дівчина погоджується вийти заміж за колишнього сусіда Степана, який став московським боярином з волі батька, але не належить до патріотично налаштованої еліти українського козацтва. Події відбуваються в умовах руйнації української державності. Степан боїться, що Оксана не захоче прийняти його пропозицію і переїхати до Москви, оскільки там панує чужа їй мова й культура, але дівчина викazuje певну саможертвність заради коханого, що характерно для українського жіноцтва загалом. Вона марно сподівається, що Московія не настільки їй чужа й за мовою, і за культурою, і за традиціями, релігією:

О к с а н а (усміхається)... Хіба ж то вже така чужа країна? Таж віра там однакова, і мову я наче трохи тямлю, як говорять.

С т е п а н . Та мови вже ж навчитися недовго... ну ніби трохи тверда... Та дарма! Оксаночка у мене розумниця, – всього навчиться.

Вустами Лесі Українки Степан називає російську (московську) мову *ніби трохи твердою*. Наведімо міркування, на які саме риси російської мови намагається натякнути змодельованим означенням Леся Українка. Щоб аргументувати такі міркування, авторка цієї розвідки провела опитування серед студентів-україністів (40 осіб) Університету імені Адама Міцкевича в Познані (Республіка Польща) щодо розуміння номінації *тверда мова* у зв'язку з наведеним вище контекстом. Опитувані вважають, що йдеться про таку систему смислів (наводимо найчастотніші відповіді): 'міцна', 'жорстка', 'сильна', 'великодержавна', 'агресивна', 'така, що не підлягає чужому впливу', 'неемоційна', 'її важко вивчати', 'непохитна', 'має характеристики її агресивних носіїв', 'негативно оцінювана'.

В одного з опитуваних з'явилася асоціація з усталеним висловом *тверда рука* (порівн. тлумачення із СУМ: **Тверда рука: а)** (у кого) хтось має здатність підкоряти своїй волі інших, управляти; наполегливість, владність як риси чийогось характеру (...); б) про сильну людину, що вміє організувати інших, повести за собою (...)) (СУМ-11).

Звернімося до словникової статті під гаслом **ТВЕРДИЙ** і спробуємо актуалізувати можливий перелік смислів (мікроконцептів), що стосуються словосполучення *тверда мова*. Наведеного словосполучення, зрозуміло, немає в словнику. Простежуємо, що серед інших наводяться і такі семи: 'здатний зберігати свою форму', 'міцний', 'що затвердів, затужавів', 'витривалий, сильний, дужий', 'що має велику силу', 'стійкий', 'позбавлений чуйності, лагідності, сердечності,

суворий, 'непорушний, стійкий, не хисткий', 'що міцно встановився, без порушень, без відхилень', 'важкий, обтяжливий' (СУМ-11). Отже, увівши в дискурс своєї драми зазначене словосполучення, Леся Українка змодельовала оригінальну за змістом номінацію, що виявляє низку негативних смислів, зважаючи на загальний контекст твору, і репрезентує послідовний лінгвопатріотизм та націєцентризм письменниці. Через це в радянські часи драма була заборонена.

Переїхавши до Москви, Оксана відчуває, що їй важко звикнути до чужих звичаїв і традицій, способу життя, лінгвокультури, які значно відрізняються від її рідних національних і пригнічують її свободолобну натуру, а це також характерна риса української жінки. Леся Українка актуалізує проблему лінгвокультурології та етнолінгвістики: протиставлення *свого й чужого*.

У Москві в молодій жінки зовсім інший соціальний статус, інші права й свободи, чужий побут, чужа одежа, чужі означення, імена. Оксану там називають дещо зневажливо й принизливо *черкашенкою* та *хохлушкою*. З неї насміхаються, а свекруха й чоловік засуджують за те, що вона не може чи не хоче навчитися московських звичаїв.

Свекруха застерігає невістку, порівн.: *Так скрізь воно по світі: що сторона – то звичай, а що город – то й норов, кажуть люди. Дивно їм на наше вбрання. Тут жінки зап'яті, а ми, бач, не вкриваємо обличчя.*

Оксана заперечує: *Чи ми ж туркені?*

М а т и . Хай господь боронить! Воно ж пак і московки не туркені, а так чомусь ото в них повелося. Та вже ж як ти бояриня московська, неначебто воно тобі й годиться вбиратися по-їхньому.

Однак українка не сприймає ані чужого одягу, ані московської моди, порівн.:

О к с а н а . Та ще дівочий той шарахван неначеб формніший, а що жіночий, то такий бахматий та довгий-довгий, мов попівська ряса! Аж сумно, як се я його надіну? Ото й на голову такий підситок надіти треба? Зап'ясти обличчя?.

У цьому контексті Леся Українка використовує застарілі слова, етнографізми, відповідно до репрезентованої епохи (XVI–XVII ст.): *формний* – 'правильний, складний' (ЗСЗМ), *бахматий* – 'дуже широкий, мішкуватий' (СУМ-20). Помітна іронія і несприйняття чужого, нерідного, що виявлено навіть у стилі вбрання.

Письменниця наголошує, що в Москві жінки не мають права перебувати в приміщенні разом з гостями-чоловіками, що не характерно для українського побуту, звичаїв, порівн.:

М а т и . Тікаймо, дочко! (Підводиться й подається до дверей).

О к с а н а . Чого се, хай бог милує, тікати, як від татар?

М а т и . Ще осміють, дитинко; нема тут звичаю з чоловіками жіноцтву пробувати при бесіді. (Одчиняє двері й спішиється по сходах у терем).

О к с а н а (іде за нею). Ой господи, які се тут звичай! Оце – але!

Росіян Леся Українка порівнює з татарами, жінок – з туркенями. І це значення переноситься безпосередньо на московитів. Важливим у наведеному контексті є вживання української вигукової конструкції *Оце – але!*, що виражає здивування, незадоволення, іронічно вербалізує значення, близьке до ‘нічого й казати’ (СУМ–11).

Зовиця Ганна скаржиться Оксані, що не має змоги самостійно вийти з хати, тільки з мамкою-гувернанткою. Цього не розуміє Оксана, адже в себе в Україні вона могла вільно, без перешкод, без спеціального контролю виходити за межі своєї садиби для спілкування з подругами, на вечорниці й под., порівн.:

О к с а н а . Чого ж тебе водити? Уже ж ти не маленька. Йди сама. Ще й веселіше буде вам без старших.

Г а н н а . Самій не можна по Москві ходити.

О к с а н а . Хіба хто нападе?

Г а н н а . Ні, так, не звичай.

О к с а н а . Ну, вже ті звичай отут у вас!

Не сприймає московську реальність Оксана: вона їй чужа (...звичай отут у вас!). Дивує Оксану, що замість імені *Іван* тут використовують зневажливе *Ванька*, замість *Ганнуся* – *Аннушка*, а її, Оксану, можуть називати *Аксиньей* або *Аксюшей*, порівн.:

Г а н н а . Я мало що Вкраїну пам'ятаю, а Ванька тут уже й вродився.

О к с а н а . Ванька? Чому ж би не Івась?

Г а н н а . Так тут зовуть, та й ми вже звикли. Він і сам так звик. Мене ж матуся тільки та Степан зовуть іще Ганнусею.

О к с а н а . А як же ти тута звешся?

Г а н н а . Аннушка.

О к с а н а . Чи ба! (немов ухвалюючи). «Ганнушка».

Г а н н а (поправляючи). Ні-бо, «Аннушка», Оксано.

О к с а н а . Не вимовлю. Проте ж воно нічого і по-московському, хто добре вміє. А як по-їхньому Оксана буде?

Г а н н а . Аксинья чи Аксюша.

О к с а н а . Щось негарно. Оксана мовби краще. Ти, Ганнусю, мене таки Оксаною зови.

Л. Булаховський висловив цікаву думку щодо ставлення представників різних національностей до власних назв чи мовних компонентів структури власних назв. Їх оцінюють в аспекті рідної лінгвокультури, порівн.: «Гарність» і «негарність» особових імен в оцінці певних груп населення в основному сходять на культурну або взагалі соціальну вагу в сучасності або в історії тих, у кого поширене відповідне вживання. Красивими певним колам здавалися, наприклад, такі імена, як Людвиг, Джон, Шарль, Огюст, Еліза, Лаура, Матильда тощо, і мало хто думав, що підґрунтя цієї оцінки є, власне, національно-соціальне: люди з «гарними» іменами в минулому чужинці, що в певний час посідали в російському суспільстві привілейоване становище й завдяки цьому імпонували іншим верствам населення багато чим, у тому числі й своїми іменами. Навпаки, *принижене становище народів спричинилось до відповідної оцінки звичайно вживаних у них особових імен...*» (курсив авторський – Т. К.) (Булаховський, 1975: 229).

Увага до національної форми власної назви, традицій називання приваблює, як бачимо, не лише науковців, але й Лесю Українку. Степан Руданський також змалював подібні факти, указуючи на прагнення росіян змінювати національні форми прізвищ або імен, оскільки для великодержавної ментальності росіян характерно все переробляти на свій лад (Космеда, Осіпова, & Піддубна, 2015: 80–82), порівн.: *Звісно, прізвиська в ляхів / На «-ський» та на «-овський»; / Але москаль, що діпне, / Верне по-московськи. / Ото колись москалі / Перепис складають; / Питаються двох ляхів: / «Как вас называют?» / Ото й каже їден з них: / – Я – Pawlin Gruszecki. – А ја, – другий підхопив, – Maryjanek Klecki! / Пиши ж єво, – каже той: / Адін Павел Грушкін; / А другой... другой... другой... / Ну! – Мірон Галушкін!..* (С. Руданський «Московська справа») (Руд.). Крім заміни суфікса, прізвище ще й перекладають за його внутрішньою формою (*Klecki* змінюють на *Галушкін*).

Але повернімося до тексту «Боярині». Московські звичаї і традиції не перестають дивувати Оксану. Особливо її обурих звичай, коли московський гість повинен цілувати у вуста господиню після пригощання. Такі невербальні дії в актуалізованій ситуації не характерні для українців, порівн.:

С т е п а н (увиходить поспішно). Оксаночко, перевдягнися швидше в московське вбрання. Там прийшли бояри.

О к с а н а . Та мати ж кажуть, що жінкам не можна між чоловіцтвом бути.

С т е п а н . Бачиш, любко, ти маєш тільки їх почастувати та й знов у терем вернешся.

О к с а н а . Отак? А як же частувати їх, Степане? По-нашому, чи, може, як інакше?

С т е п а н . Ти винесеш їм на тарелі меду, – матуся прилаштують, як там треба, – уклонишся, боярин поцілує тебе в уста...

Жінка намагається відмовитися від такого приниження, але чоловік переконує її підкоритися. Чоловік Оксани демонструє слабкість, сповідує ідеологію пристосованця, пасивної людини, що може надавати перевагу чужому, забувши про своє. Вербалізовано й образ москаля як хтивої, мстивої, злої людини:

С т е п а н . Ба ти не знаєш, які тут люди мстиві... За зневагу старий боярин візьме, як не вийдеш, а він же думний дяк, він має силу – он син його ще молодий, – вже стольник; він оклепає нас перед царем, а там уже й готово «слово й діло».

О к с а н а . Ти не жартуєш?

Оксана вміє підбирати точні й місткі слова для кожної комунікативної ситуації, засвідчуючи високий рівень комунікативної компетенції, через що часом Степан навіть дорікає їй. Сила слова, мовлення окреслюється як могутня зброя, що відповідає системі поглядів Лесі Українки, порівн.:

*С т е п а н . Ти, Оксано, **вмієш зарізати словами без ножа.***

*О к с а н а . Та тільки ж се я вмію, більш нічого. Що-небудь же і я повинна вміти... (Мовчання). **Всі ми ріжемо словами...***

Леся Українка, як і російський драматург Микола Островський у творі «Гроза», демонструє дикі закони російського суспільства, безправне, принизливе становище жінки, що зафіксовано в російському

«Домострое». Заміжня жінка й особливо молода дівчина дуже обмежені в правах і свободах.

Однак волелюбна Оксана звикла жити в Україні (Малоросії) в іншому вимірі: вільно виходити на прогулянки, співати пісень на вечорницях, розважатися з молоддю і под. Вона звикла до традицій, де жінки рівноправні із чоловіками, можуть носити національний одяг, говорити рідною українською мовою, сперечатися зі своїми чоловіками, показувати їм свій норов, давати поради й под. Оксана не може пристосуватися, як її чоловік, до чужої культури, чужої природи, чужого побуту, бути пасивною. Героїня просить Степана повернутися додому, однак у нього не вистачає для цього сили волі: новоспечений московський боярин боїться царя, навіть відмовляється спілкуватися із земляками. Оксана ж здатна на героїзм і не хоче нехтувати милими їй земляками.

Леся Українка майстерно вербалізувала таку ситуацію: Оксана, як і кожна українська жінка, усвідомлює обов'язок подружньої вірності, не може покинути чоловіка й повернутися в Україну, тому й помирає від безвиході: конфлікт бажань, прагнень й обов'язку. Лікарі поставили діагноз – ностальгія.

Отже, Леся Українка змалювала образ української жінки, який близький їй самій. Це образ сильної людини, яка не може відректися від рідної культури, рідної мови й водночас не може знехтувати подружніми обов'язками. За це вона платить надмірно високу ціну, підтверджуючи в такий спосіб, що жінка більш консервативна, прив'язана до своєї національної культури. Жінка менше, ніж чоловік, здатна до асиміляції, її мовлення більш табуйоване, пристосоване до канонів своєї культури, емоційне, вона добре володіє специфічними дівочими чи жіночими комунікативними стратегіями й тактиками впливу на оточення, уміє переконувати, розуміє силу слова. Мовлення Оксани в міру насичене діалектними рисами (порівн.: *се, тута*), виразними дискурсивними словами – інтимізувальними частками *та, той, те, отаке, таке, такий, воно*, що характерні для української лінгвокультури (див. Булаховський, 1977), частками *наче, начеб, мовби*, що пом'якшують висловлювання, роблять мовлення менш категоричним, імперативним, м'яким, лагідним, а також дискурсивними народними емоційними висловлюваннями (порівн.: *Оце – але! Чи ба!*

Ой Господи!) та актуалізує відповідні невербальні засоби, характерні для української лінгвокультури.

Зауважмо, що Леся Українка систематично омовлює любов до української мови й у своїх листах, неодноразово наголошуючи, що «ніколи іншою мовою, як тільки своєю, листів не писала і, певне, не писатиму...» (лист від 22.06.1891 до М. І. Павлика¹); «...я мушу сказати, що вихована я в українській мові і що до нашої сім'ї той камінь патріотичний все одно не долетить, хоч і буде кинутий» (лист від 12.11.1893 до О. С. Маковея); «Насамперед стоїть фатальне “язикове питання”, якою мовою провадить нам розмову? Та я так гадаю: по-болгарськи не вмію, по-французьки не звикла, по-московськи не хочу (бо теж не звикла)...» (лист від 15.03.1892 до Л. М. Драгоманової-Шишманової і І. Д. Шишманова); «Нехай пише [ідеться про О. Кобилянську – Т. К.] до мене якою хоче мовою, дасть біг, розберу, хоч, звісно, приємніше було б розмовляти по-своєму» (лист від 22.06.1891 до М. І. Павлика).

Леся Українка не оминала й питання модних сьогодні фемінітивів. У сучасному українському науковому просторі гостро ставиться питання щодо їх використання.

У листах письменниці простежуємо вживання жіночих назв, зокрема й новаторських на той час, дублетних форм, напр.: *азіятка* (перен. ‘глузлива негативна номінація нетямущої людини’ – номінацію використав М. Драгоманов /лист від кін. 09 – поч. 10.1893 до Драгоманових/ – для називання особи жіночої статі використовується паралельно в тому ж значенні й лексема *азіат* (лист від 15.10.1893 до М. П. Драгоманова), хоч це слово й чол. роду; *прогресистка* (від *прогресист* у знач. ‘прогресивний’), *толстовка* (від *толстовець* у знач. ‘прихильник вчення Л. М. Толстого’), *музика* (використано для назви особи жіночої статі), *поет* (використано для назви особи жіночої статі) (див.: лист від поч. 18.12.1890 до М. П. Драгоманова), хоч простежуємо паралельне використання *поет* і *поетеса*, *літератор* і *літератка*, *писатель* і *писателька*; поширене слово *фаталістка* (лист від 28.01.1894 до О. С. Маковея) та ін. Цікаве утворення – заґрунтоване на пристосуванні іншомовного слова, репрезентованого латиницею до української граматики (додано суфікс

¹ Тут і далі для цитуємо за: *Енциклопедія життя і творчості Лесі Українки. Листи Лесі Українки*. Узято з <http://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp.html>.

і закінчення) – *Prinzipienreiter*-ка (лист від 25.02.1891 до брата Михайла). Серед фемінітивів, які вживає Леся Українка, і оцінювально-характерологічні номінації, як, напр., *недбалиця* (від субстантивованого прикметника *недбала* /лист від 25.03.1912 до матері/). Себе письменниця називає *морфіністкою* в знач. ‘жінка, яка лікується морфієм’ (лист від 15.02.1897 до Л.М. та А.М. Драгоманових) (докл. див. Космеда, 2021).

Висновки

Отже, у центрі уваги Лесі Українки питання україноцентризму, лінгвопатріотизму й фемінізму – омовлення типового образу української жінки. Вона зображує жінку як майстра комунікації, вишукану мовну особистість, яка володіє системою комунікативних стратегій і тактик, може впливати на мовців, уміє переконувати, вправно моделює інтимну комунікацію, актуалізуючи національні словесні й несловесні форми, намагається відстоювати свої права, наскільки це можливо. Крім того, жінка в Лесі Українки – це не лише берегиня домашнього (сімейного) вогнища у вузькому розумінні цього слова, але й берегиня національної культури, рідної мови, як і сама Леся Українка. Жінка виражає активність щодо відстоювання права на сповідування рідних їй традицій, звичаїв, мови. Вона виявляє глибокий патріотизм, виражає супротив асиміляції.

Письменниця належить до унікальних українських мовних особистостей. І ця винятковість виявляється в усій її словесній спадщині – чи це поезія, проза, драма, публіцистика чи приватні листи. «Вихована в українській мові» Леся Українка свідомо й підсвідомо використовує характерні національні словесні моделі, формули, невербальні засоби, креативно ними маніпулює, породжуючи оригінальні словесні образи й смисли, що проєктується зокрема й на образ російської (московської) мови, номінованої *твердою мовою*. А українська мова Оксани – вітальна, мелодійна, інтимізована. Лінгвокультурна опозиція *свій – чужий* висвітлена крізь призму мовної свідомості української жінки епохи, яку вважають чи не однією з найдраматичніших в історії України, – це XVII століття. Зазначений період української історії, як наголошувалося, образно називають *добою Руїни*, оскільки після смерті Б. Хмельницького Україну розподілили між собою Російська й Польська імперії, простежувалося протистояння козацьких низів і старшини, національна зрада, знищення української еліти.

Письменниця репрезентує інтелектуалізм української мови крізь призму своєї мовної свідомості завдяки своїй словотворчості, вербалізуючи власну лінгвософію української мови, омовляючи образ української жінки-патріотки, майстрині українського слова, української елітарної мовної особистості.

Перспективу дослідження простежуємо в потребі опису специфіки вербалізації лінгвопатріотизму Лесі Українки в проєкції на весь її текстовий (дискурсивний) простір.

Умовні скорочення

ЗСЗМ – Зведений словник застарілих та маловживаних слів. Узято з <https://staroukr.academic.ru/4724/%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BD%D0%B8%>.

Руд. – Руданський, С. В. (2007). *Усі твори в одному томі*. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун».

СУМ-11 – Словник української мови (1970–1980). Київ: Наук. думка. Узято з <https://sum.in.ua>.

СУМ-20 – Словник української мови. Узято з <https://1677.slovaronline.com/5743-%D0%B1%D0%B0%D1%85%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B9>.

УЛ – Українка, Леся. *Бояриня*. Узято з <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=481>.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин, Г. (2008). Поліські топоніми в листах Лесі Українки та сучасна проблема їх написання. *Леся Українка і сучасність*, 4 (2), 299–306.
2. Богдан, С. К. (2015). Вербалізація лексичного регулятиву Німеччина в епістолярних текстах Лесі Українки. *Лінгвостилістичні студії*, 3, 23–38.
3. Брус, М. (2019). Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування. (Ч. 1). Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника».
4. Булаховський, Л. А. (1975). Естетична оцінка імен. У Булаховський, Л. А. *Вибр. праці*. (Т. 1: Общее языкознание). (с. 229). Київ: Наук. думка.
5. Булаховський, Л. А. (1977). Мовні засоби інтимізації в поезії Тараса Шевченка. У Булаховський, Л. А. *Вибр. праці*. (Т. 2: Українська мова). (с. 573–593). Київ: Наук. думка.
6. Єрмоленко, С. Я. (2020). Лінгвофілософія поетичних текстів Лесі Українки. *Наук. вісн. міжнар. гуманіт. ун-ту*. Серія «Філологія», 45 (1), 23–25.
7. Зведений словник застарілих та маловживаних слів. Узято з <https://staroukr.academic.ru/4724/%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BD%D0%B8%>.
8. Канторчук, Г. (2001). Антропоніми в листах Лесі Українки. *Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту*, 7, 66–68.
9. Космеда, Т. А. (2021). Леся Українка як лінгвіст-термінолог (до 150-річчя від дня народження письменниці). *Термінологічний вісник*, 6, 55–67.
10. Космеда, Т. А., Карпенко, Н. А., Осіпова, Т. Ф., Саліонович, Л. М., & Халіман, О. В. (2014). *Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика*. Харків; Дрогобич: КОЛО.
11. Космеда, Т. А., Осіпова, Т. Ф., & Піддубна, Н. В. (2015). *Степан Руданський: феномен “живого” мовлення українців*. Харків-Познань-Дрогобич: КОЛО.
12. Латник, Г., & Руданський, С. В. (2007). *Усі твори в одному томі*. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун».
13. Мацько, Л. І., & Сидоренко, О. М. (2020). Значення

мовотворчості Лесі Українки в розвитку української літературної мови. *Культура слова*, 93, 19–35. 14. **Святовець, В. Ф.** (1981). *Епістолярна спадщина Лесі Українки: листи в контексті художньої творчості*. Київ: Вища шк., вид-во КДУ. 15. **Словник української мови** (1970–1980). Київ: Наук. думка. 16. *Словник української мови*. Узято з <https://1677.slovaronline.com/5743-%D0%B1%D0%B0%D1%85%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B9>. 17. **Томчук, Л. В.** (2005). Нові аспекти дослідження епістолярію Лесі Українки, *Філологічні студії*, 3–4, 118–123. 18. **Šerech, J.** (1952). Über die Besonderheiten der Sprache der Frauen. *Orbis, Bulletin International de Dokumantation Linguistique*, 1, 74–81.

ДЖЕРЕЛА

1. **Українка, Леся.** *Бояриня*. Узято з <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=481>.

REFERENCES

1. **Arkushyn, H.** (2008). Poliski toponimy v lystakh Lesi Ukrainky ta suchasna problema yikh napysannia [Polissya toponyms in Lesya Ukrainka's letters and the modern problem of their writing]. *Lesia Ukrainka i suchasnist – Lesya Ukrainka and the present*, 4 (2), 299–306 [in Ukrainian].
2. **Bohdan, S. K.** (2015). Verbalizatsiia leksychnoho rehuliatyvu Nimechchyna v epistoliarnykh tekstakh Lesi Ukrainky [Verbalization of lexical regulation Germany in the epistolary texts of Lesya Ukrainka]. *Linhvostylistychni studii – Linguistic and Stylistic Studies*, 3, 23–38 [in Ukrainian].
3. **Brus, M.** (2019). *Feminityvy v ukrainskii movi: heneza, evoliutsiia, funktsionuvannia* [Feminities in the Ukrainian language: genesis, evolution, functioning]. (Vol. 1). Ivano-Frankivsk: DVNZ «Prykarp. nats. un-t imeni Vasylia Stefanyka» [in Ukrainian].
4. **Bulakhovskiy, L. A.** (1975). Estetychna otsinka imen [Aesthetic evaluation of names]. In *Bulakhovskiy, L. A. Vybr. pratsi – Selected Works*. (T. 1: Obshhee yazykoznanie). Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
5. **Bulakhovskiy, L. A.** (1977). Movni zasoby intymizatsii v poezii Tarasa Shevchenka [Linguistic means of intimacy in Taras Shevchenko's poetry]. In *Bulakhovskiy, L. A. Vybr. pratsi – Selected Works*. (T. 2). (с. 573–593). Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
6. **Yermolenko, S. Ia.** (2020). Linhvofilosofia poetychnykh tekstiv Lesi Ukrainky [Linguophilosophy of Lesya Ukrainka's poetic texts]. *Nauk. visn. mizhnar. humanit. un-tu. Seriiia “Filolohiia” – Scientific Bulletin of the International Humanities University. Philology Series*, 45 (1), 23–25 [in Ukrainian].
7. **Zvedenyi slovnyk zastariylykh ta malovzhyvanykh sliv** [Consolidated dictionary of obsolete and underused words]. Retrieved from <https://staroukr.academic.ru/4724/%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%BD%D0%B8> [in Ukrainian].
8. **Kantorchuk, H.** (2001). Antroponimy v lystakh Lesi Ukrainky [Anthroponyms in Lesya Ukrainka's letters]. *Visn. Zhytom. derzh. ped. un-tu – Bulletin of Zhytomyr State Pedagogical University*, 7, 66–68 [in Ukrainian].
9. **Kosmeda, T. A.** (2021). Lesia Ukrainka yak linhvist-terminoloh (do 150-richchia vid dnia narodzhennia pysmennytsi) [Lesya Ukrainka as a linguist-terminologist (to the 150th anniversary of the writer's birth)]. *Terminolohichnyi visnyk – Terminology Bulletin*, 6, 55–67 [in Ukrainian].
10. **Kosmeda, T. A., Karpenko, N. A., Osipova, T. F., Salionovych, L. M., & Khaliman, O. V.** (2014). *Henderna linhvistyka v Ukraini: istoriia, teoretychni zasady, dyskursyva praktyka* [Gender linguistics in Ukraine: history, theoretical principles, discursive practice]. Kharkiv; Drohobych: KOLO [in Ukrainian].
11. **Kosmeda, T. A., Osipova, T. F., & Piddubna, N. V.** (2015). *Stepan Rudanskyi: fenomen “zhyvoho” movlennia ukrainsiv* [Stepan

Rudansky: the phenomenon of “living” speech of Ukrainians]. Kharkiv-Poznan-Drohobych [in Ukrainian]. 12. **Latnyk, H.**, & Rudanskyi, S. V. (2007). *Usi tvory v odnomu tomi* [All works in one volume]. Kyiv; Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian]. 13. **Matsko, L. I.**, Sydorenko, O. M. (2020). Znachennia movotvorchosti Lesi Ukrainky v rozvytku ukrainskoi literaturnoi movy [The significance of Lesya Ukrainka's language creation in the development of the Ukrainian literary language]. *Kultura slova – Culture of the Word*, 93, 19–35 [in Ukrainian]. 14. **Sviatovets, V. F.** (1981). *Epistoliarna spadshchyna Lesi Ukrainky: lysty v konteksti khudozhnoi tvorchosti* [Lesia Ukrainka's Epistolary Legacy: Letters in the Context of Artistic Creativity]. Kyiv: Vyshcha shk., vyd-vo KDU. 15. **Slovnyk ukrainskoi movy** [Dictionary of the Ukrainian language] (1970–1980). Kyiv: Nauk. dumka. 16. **Slovnyk ukrainskoi movy** [Dictionary of the Ukrainian language]. Retrieved from <https://1677.slovaronline.com/5743-%D0%B1%D0%B0%D1%85%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B9> [in Ukrainian]. 17. **Tomchuk, L. V.** (2005). Novi aspekty doslidzhennia epistoliaruii Lesi Ukrainky [New aspects of the study of the epistolary of Lesya Ukrainka]. *Filolohichni studii – Philological Studies*, 3–4, 118–123 [in Ukrainian]. 18. **Šerech, J.** (1952). Über die Besonderheiten der Sprache der Frauen [About the specifics of the language of women]. *Orbis, Bulletin International de Dokumantation Linguistique*, 1, 74–81 [in Ukrainian].

SOURCES

1. **Ukrainka, Lesia.** *Boiarynia*. Retrieved from <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=481> [in Ukrainian].

Космеда Тетяна Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри романських мов і світової літератури, Донецький національний університет імені Василя Стуса; вул. Академіка Янгеля, 4, Вінниця, 21007, Україна.

Tel.: +38-050-516-82-11

E-mail: tkosmeda@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8912-2888>

Kosmeda Tetiana Anatoliivna – Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Professor at the Department of Romance Languages and World Literature; Vasyl Stus Donetsk National University; 4 Akademika Yanhelia Str., Vinnytsia, 21007, Ukraine.

Надійшла до редакції 19 грудня 2021 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Космеда Т. А. Націєцентризм, лінгвопатріотизм і фемінізм Лесі Українки у вимірах сучасної поліфункційної наукової парадигми. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2022. Вип. 56. С. 204–218. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2022.56.15>

АРА: Космеда, Т. А. (2022). Націєцентризм, лінгвопатріотизм і фемінізм Лесі Українки у вимірах сучасної поліфункційної наукової парадигми. *Лінгвістичні дослідження*, 56, 204–218. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2022.56.15>